

ANËSIA

EPISTEMOLOGJIKE

NË SHKENCAT FIZIKE DHE SOCIALE

**EPISTEMOLOGICAL
BIAS**

in the Physical & Social Sciences

Edited By: Abdelwahab M. Elmessiri

THE INTERNATIONAL INSTITUTE OF ISLAMIC THOUGHT

Seria e Librave të Shkurtër INMI

ANËSIA
EPISTEMOLOGJIKE
NË SHKENCAT FIZIKE DHE SOCIALE

Abdelwahab M. El-Messiri

Anësia epistemologjike në shkencat fizike dhe sociale (botim i shkurtuar)

Titulli origjinal

Epistemological Bias in the Physical and Social Sciences (Abridged edition), The International Institute of Islamic Thought, 2013.

Copyright © 2013 The International Institute of Islamic Thought

Botimi i parë në gjuhën shqipe. Copyright © 2018 Instituti Shqiptar i Mendimit dhe i Qytetërimit Islam (AIITC)

ISBN 978-9928-126-18-4

Ky libër është e drejtë e autorit. Në varësi të përjashtimit ligjor dhe në dispozitat e marrëveshjeve përkatëse të licencimit kolektiv, asnjë riprodhim i asnjë pjese nuk mund të bëhet pa lejen me shkrim të botuesve.

Pikëpamjet dhe opinionet e shprehura në këtë libër janë ato të autorit dhe jo medoemos ato të botuesve.

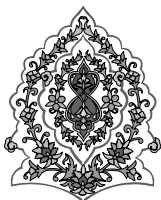
Përkthimi: Festime Mehdiu

Botues: Instituti Shqiptar i Mendimit dhe i Qytetërimit Islam, www.aiitc.net

Redaktor: Nexhatin Ibrahimimi | **Redaktor teknik:** Suhejb Xhemali

Shtypi: Mileniumi i Ri | Tiranë, 2018

Abdelwahab M. El-Messiri

ANËSIA
EPISTEMOLOGJIKE
NË SHKENCAT FIZIKE DHE SOCIALE

Përkthimi:
Festime Mehdiu

Tiranë, 2018

Botimi i këtij libri u mbështet nga Instituti Ndërkombëtar i Mendimit Islam (IIIT) dhe Qendra për Studime të Avancuara (CNS).

PËRMBAJTJA

SERIA E LIBRAVE TË SHKURTËR TË INMI.....	7
HYRJE	9
KAPITULLI I	
PORTA E IXHTIHADIT: HYRJE NË STUDIMIN E ANËSISË EPISTEMOLOGJIKE.....	13
KAPITULLI II	
ANËSIA NË SHKOLLAT PERËNDIMORE TË MENDIMIT: TRASHËGIMIA JONË SI PIKËNISJE PËR ZHVILLIM.....	17
KAPITULLI III	
TEORITË E ZHVILLIMIT POLITIK: NJË RAST I DISKURISIT TË NJËANSHËM NË SHKENCAT POLITIKE	20
KAPITULLI IV	
MODERNIZIMI VS. PERËNDIMIZIMI I SHKENCAVE SOCIALE: RASTI I PSIKOLOGJISË.....	24
KAPITULLI V	
ANËSIA NË KURRIKULA DHE PËRMBAJTJE TË LËNDËVE	28
KAPITULLI VI	
NJË EKSPLOKIM I NATYRËS SË NJERIUT DHE INTELIGJENCËS ARTIFICIALE DHE PERSPEKTIVA KURANORE	31

KAPITULLI VII	
PËRBALLJA ME ANËSINË NË KULTURËN E BOTËS SË TRETË.....	35
KAPITULLI VIII	
PËRTEJ METODOLOGJISË: FORMAT E ANËSISË NË KRITIKËN LETRARE PERËNDIMORE.....	38
KAPITULLI IX	
TEORITË DHE PRAKTIKAT E DIZAJNIT NË ARKITEKTURËN E SHOQËRIVE ISLAME: NJË QASJE CEREMONIALE NË NDËRTIMIN E KOMUNITETIT	42
KAPITULLI X	
REFLEKTIMET NË TEKNOLOGJI DHE ZHVILLIM: NJË PERSPEKTIVË KULTURORE	44
KAPITULLI XI	
BESIMET THEMELORE FILOZOFIKE PËR FORMULIMIN E LIGJEVE FIZIKE	47
REDAKTORI	50

SERIA E LIBRAVE TË SHKURTËR TË INMI

Seria e Librave të Shkurtër të INMI është një koleksion i vlefshëm i botimeve kryesore të Institutit, i shkruar në formë të kondensuar për t'u dhënë lexuesve një kuptim thelbësor të përmbajtjes kryesore të originalit. Prodhuar në një format të shkurtër, të lehtë për t'u lexuar, format që kursen kohë, këto përmbledhje ofrojnë një përmbledhje të ngushtë, të shkruar me kujdes të publikimit më të madh dhe shpresohet t'i stimulojë lexuesit në eksplorimin e mëtejshëm të origjinalit.

Anësia epistemologjike në shkencat fizike dhe sociale, me redaktor dhe autor të shkrimit të parë El-Messirin, është një antologji e shkrimeve mbi temën e Anësisë, botuar fillimisht në arabisht nga INMI dhe më pas përkthyer në anglisht. Ky version i Librave të Shkurtër është një botim i shkurtuar i përkthimit në anglisht.

Koleksioni i punimeve që përbëjnë antologjinë, shqyrton dhe kritikon një çështje të pranuar gjerësisht në botën akademike muslimane, si një aspekt thelbësor dhe përcaktues i njohurive akademike, pavarësisht se është një filozofi perëndimore e shkencës dhe e mendimit. Ky është dominim i pozitivizmit filozofik dhe një adoptim i afërt si dhe pranim i padiskutueshëm i paradigmave, terminologjive dhe modeleve të kërkimit që janë,

në të vërtetë, të huaja ndaj realiteteve socio-ekonomike dhe fetare të botës muslimane. Pra, sa i besueshëm është aplikimi dhe qëndrueshmëria e tyre? Për El-Messirin, çështja e anësisë në metodologji dhe terminologji është një problem që përballet me hulumtuesit në lindje, në perëndim, në veri dhe në jug. Megjithatë, ajo përballet me intelektualët e Botës së Tretë me një prirje të veçantë, sepse, edhe pse shkruajnë në një mjedis kulturor që ka paradigmat e veta konceptuale dhe kulturore, ata ndeshen me një paradigmë të huaj që përpiket të imponojë veten në shoqërinë, imagjinatën dhe mendimet e tyre. Pse të mos krijojmë një shkencë të re, të përshtatshme për qëllimin, me mekanizmat e tij, metodologjitë dhe pikat e referencës për të trajtuar paragjykimet epistemologjike dhe për të hapur portën e *ixhtihadit* për ata?

Punimet synojnë të zbulojnë disa nga paragjykimet latente në terminologjinë, metodologjitë, mjetet e hulumtimit dhe parimet tona konceptuale, si dhe të propozojmë alternativa të shënuara nga një shkallë më e lartë e pavarësisë dhe neutralitetit. Kjo nuk është për të pakësuar vlerën njerëzore të kontributeve krijuese të Perëndimit, por për të theksuar rrezikun që ta bëjmë atë pikë referimi përfundimtare dhe pastaj të përpiqemi vazhdimisht të luajmë 'të arrijmë' me të.

Botim i Shkurtër i Originalit *Anësia epistemologjike në shkencat fizike dhe sociale*, Redaktuar nga Abdelwahab M.

El-Messiri

ISBN hbk: 1-56564-417-4

ISBN pbk: 1-56564-416-6

2006

HYRJE

Ky libër shqyrton një çështje akademike të rëndësishme, por të lënë pas dore: adoptimin e gjerë dhe pranimin e paradigmave, terminologjive dhe modeleve kërkimore të huaja ndaj realiteteve socio-ekonomike-fetare të botës muslimane. Hulumtuesit kudo përballen me çështjen e anësisë në metodologji dhe terminologji, por ky problem është i ngutshëm sidomos në mesin e intelektualëve të Botës së Tretë. Megjithëse shkruajnë në mjedise kulturore me paradigmat e tyre specifike konceptuale dhe kulturore, ata gjithashtu ndeshen me një paradigmë të huaj (perëndimore) që përshkon shoqëritë e tyre dhe proceset e mendimit.

Këto paradigma kanë përparësi në fushat ekonomike dhe politike të Perëndimit, por jo gjithmonë lidhen me realitetin e popujve joperëndimorë dhe prandaj mund të kenë një efekt shtrembërues. Studiuesit që braktisin paradigmat indigjene dhe paragjykimet e situatave të tyre të veçanta ekzistenciale dhe historike miratojnë paradigma perëndimore në këtë proces dhe fillojnë të shikojnë veten nga një këndvështrim perëndimor, madje edhe kur është i anshëm ndaj tyre. Çdo komunitet kërcënohet kur i pranon paradigmat dhe pikëpamjet e importuara, ndonjëherë pa njohuri të thella të rrjedhëve epistemologjike të paradigmave të tilla.

Me ngritjen e mendimit nacionalist arab, debati për identitetin dhe specifikat kulturore është intensifikuar, por pa një studim gjithëpërfshirës dhe metodologjik. Mungesa aktuale e neutralitetit në shkencat shoqërore arabe mund të përmirësohet duke krijuar një shkencë të re me mekanizmat, metodologjitë dhe pikat e veta të referencës për të adresuar anësitë epistemologjike dhe për të ftuar *ixhtihadin*¹ ose interpretimin.

Anësia është kombinimi i vlerave latente që bazojnë një paradigmë dhe procedurat dhe metodologjitë që drejtojnë kërkuesit. Këto vlera, nganjëherë në formë të modeleve ose metaforave konceptuale, lidhen gjithashtu me metodologjitë e hulumtimit dhe janë shumë të vështira për t'u ndarë. "Progresi i referohet një metafore që krahason lëvizjen e historisë me një vijë të drejtë që çon në një pikë të caktuar, kundrejt ciklicitetit. Shumë metafora epistemologjike të nënkuptuara vijnë të njëanshme dhe të gatshme nga Perëndimi dhe kufizojnë lirinë e kërkimit dhe të mendimit. Në identifikimin dhe adresimin e anësisë epistemologjike ne mund të krijojmë një paradigmë alternative. Studimet e rastit të këtij libri adresojnë këtë çështje dhe eksplorojnë anësinë latente në një fushë të caktuar; citojnë shembuj specifikë; shpjegojnë se si këto anësi punojnë dhe orientojnë hulumtimin; dhe citojnë shembuj që janë anashkalluar për shkak të paragjykitimit të modelit mbizotërues dhe që mund të vërehet vetëm nëpërmjet një metodologjie të re që shpreh një paradigmë të re.

Në këto studime autorët do të përshkruanin paragjykimet e tyre dhe do të propozonin alternativa në përpjekje për të rritur hetimin lidhur me kulturën perëndimore dhe paradigmat epistemologjike të saj. Këto paradigma alternative nuk do të zëvendësonin medoemos paradigmat e përhapura, por do të funksiononin si

---

1 *Ixhtihad* (arabisht: "përpjekje"): Në ligjin islam nënkupton arsyetimin e pavarur juridik të problemeve që nuk mbuloohen saktësisht nga Kurani, hadithi dhe konsensusi i dijetarëve të Islamit. (shën. i red)

mjete më komplekse për të studiuar shoqëritë arabe / muslimane. Gjithashtu, shpresohet se paradigmat e reja do t'i pasurojnë ato mbizotëruese dhe do t'i zgjerojnë parametrat e tyre, duke i transformuar ato nga paradigma të mbyllura, bazuar në supozimet moderne perëndimore, në paradigma universale të hapura. Një paradigmë arabe/muslimane e pavarur nuk do të nënkuptonte mohimin e vlerave kulturore perëndimore. Paradigma e re mund t'i zgjerojë parametrat e konceptit të përparimit, ose të heqë dorë nga ajo krejtësisht. Një metodë më komplekse dhe objektive e vëzhgimit mund të zhvillohet dhe të trajtojë problemin e përdorimit të metodologjive dhe mjeteve subjektive nga Perëndimi për hulumtuesit arabë.

Ky libër kërkon të theksojë karakterin krijues, revolucionar të anësisë kundërshtuese dhe të ndihmojë lexuesit ta njohin dhe kapërcejnë atë. Shpresojmë se shkenca (*fikhu*) e anësisë do të kontribuojë në mbrojtjen e specifikës dhe të veçantës, të njeriut kundër dekonstruktives, abstraktes, të përgjithshmes dhe jo njerëzores.

KAPITULLI I

PORTA E IXHTIHADIT: HYRJE NË STUDIMIN E ANËSISË EPISTEMOLOGJIKE

Abdelwahab El-Messiri

Jeta njerëzore përbëhet nga gjeste, vepra, sjellje, incidente dhe mijëra veprime të tjera të mira. Përveç funksioneve të pavullnetshme si frymëmarrja, çdo veprim është rezultat i rëndësishëm i një zgjedhjeje të ndërgjegjshme ose të pavetëdijshme dhe pasqyron kulturën e perceptimet e një personi. Përmes syve të një shoqërie ose përmes një individi, për shembull, humbja e brendshme mund të transformojë gjithçka në një shenjë rënije, ndërsa për një shoqëri ose individ tjetër, fitorja e brendshme transformon të njëjtat objekte në shenja të triumfit. Një shembull i tillë tregon kuptimin dhe kontrastin e anësisë.

Çdo sjellje njerëzore është domethënëse në aspektin kulturor dhe përfaqëson disa paradigma e perspektiva epistemologjike. Një paradigmë është një foto abstrakte mendore, një koncept imagjinar dhe një përfaqësim simbolik i realitetit që rrjedh

nga rindërtimi dhe dekonstrukcioni mendor. Mendja mbledh disa karakteristika nga realiteti, duke refuzuar disa dhe duke mbajtur të tjerat, duke i riorganizuar ato sipas përparësisë dhe duke ia korresponduar realitetit. Paradigma mund t'i ekzagjerojë ato elemente që i konsideron thelbësore dhe t'i nënvleftësojë të gjitha të tjerat. Secila paradigmë është epistemologjike me kriteret, besimet, hipotezat dhe përgjigjet e saj themelore.

Anësia, mbrojtja e një pikëpamjeje të veçantë, shoqërohet me mendjen selektive njerëzore dhe procesin e saj të perceptimit. Anësia është e integruar në mënyrë organike me gjuhën dhe kulturën dhe është specifike për gjuhët, duke e bërë gjuhën një mjet të njëanshëm. Anësia është e pashmangshme dhe rrjedh nga unikaliteti njerëzor dhe liria e zgjedhjes. Pavarësisht nga kufijtë e saj, gjuha njerëzore mund të arrijë një komunikim të suksesshëm për të kapërcyer anësitë dhe për të ndërtuar paradigma epistemologjike edhe pse ato dalin nga një eksperiencë e veçantë kulturore.

Disa anësi janë të qarta dhe të vetëdijshme, ndërsa të tjerat janë të nënkuptuara dhe të pavetëdijshme. Anësia e pavetëdijshme ndodh kur dikush përbrendëson një sistem epistemologjik me premisat dhe prioritetet e tij dhe pa e kuptuar botën vetëm nëpërmjet saj. Anësia shfaqet në shumë forma të tjera dhe nuk është gjithmonë logjike në manifestimin e saj.

Anësia drejt paradigmës kulturore perëndimore është një nga format më të përhapura të paragjykimeve në mbarë botën. Ata që braktisën trashëgiminë tonë e bënë kështu pa e kuptuar implikimin e kësaj sjelljeje dhe pa ndonjë studim kritik krijues për çdo trashëgimi dhe kulturë. Bota Islame, e cila hyri në një konflikt të hidhur me këtë formacion kulturor që nga fillimi, u nda përfundimisht në mes të fuqive imperialiste perëndimore. Kohët e fundit, afrimi me Perëndimin ka motivuar të gjitha të ashtuquajturat projekte ringjalljeje në "Botën e Tretë", duke përfshirë edhe botën islame. Kjo mund të shihet më qartë në

mendimin liberal laik, ku “Rilindja” nënkupton kryesisht importimin e mendimeve dhe teorive perëndimore dhe adoptimin e paradigmeve kulturore perëndimore. Shoqëritë arabe dhe muslimane, pra, duhet të “reformoheshin” për të përmbushur standartet e kësaj paradigme.

Këto përpjekje me kalimin e kohës kanë shkaktuar anim midis intelektualëve arabë për trashëgiminë perëndimore dhe shpërfilljen e trashëgimisë së tyre. Njerëz të tillë të arsimuar zënë zyra të rëndësishme dhe janë të rrezikshëm, sepse riformojnë sistemin e vlerave përgjatë vijave perëndimore dhe përhapin paradigmen. Një paradigme kulturore zakonisht mishëron një paradigme të plotë njohëse që përmban një sistem vlerash. Paradigma moderne perëndimore, e cila është utilitariste dhe racionaliste-materialiste, nënkupton shembuj të tillë dhe shumicën e njohurive, shkencave dhe qëndrimeve njerëzore. Ajo manifestohet në terminologjinë, aksiomat, metodat e hulumtimit dhe procedurat njerëzore. Kjo paradigme materialiste është më dominuese, sepse imperializmi perëndimor ka internacionalizuar paradigmen e vet kulturore dhe e imponon atë në shoqëri të shumta, duke shkaktuar keqkuptimin se paradigma perëndimore është universale.

Kjo paradigme bazohet në supozimet e centristëve rreth një universi që është i brendshëm, jo i jashtëzakonshëm. Së dyti, fenomenet njerëzore dhe natyrore formojnë një tërësi të vazhdueshme, të njëjtat ligje që zbatohen për të dyja në shkallë të barabartë. Qeniet njerëzore janë kështu një pjesë e pandashme e rendit natyror material. Kjo pikëpamje prodhon anësi ndaj materiales dhe natyrës në kurriz të jomateriales dhe njerëzores, si dhe ndaj të dukshmes, të matshmes dhe sasiores kundër papërsosmërisë, cilësore dhe çdo gjëje që nuk mund të matet. Shoqëritë perëndimore konsiderohen kulmi i këtij procesi universal, evolucionar, unitar dhe natyror dhe prandaj janë një model që imitohet. Megjithatë, shumë supozime të tilla janë provuar të

pavlefshme. Është zbuluar se burimet natyrore janë të kufizuara dhe mendja njerëzore është e kufizuar.

Disa mekanizma mund të na ndihmojnë të kapërcejmë anshmëritë e tilla. Të diturit se anësia është e pashmangshme është hapi i parë drejt tejkalimit të saj. Përpjekjet tona teorike për të zbuluar anësitë duhet të përfshijnë të gjithë strukturën teorike të filozofisë perëndimore. Një pikëpamje më radikale, komplekse dhe gjithëpërfshirëse duhet të bazohet në supozimin se nuk ekziston asnjë kurs i vetëm historik ose kulturor. Ne duhet të jemi të hapur për qytetërime të ndryshme botërore dhe të përfitojmë nga traditat e tyre kulturore dhe intelektuale që mund të thellojnë kuptimin tonë të njerëzimit, shoqërisë dhe natyrës. Ndërsa për të eliminuar anësitë duhet të formojmë një paradigmë alternative që përfiton nga të gjitha përvojat e mëparshme njerëzore, duke mos përjashtuar Perëndimin.

Një paradigmë e propozuar alternative dhe qasje shkencore do të rridhte nga trashëgimia jonë islame vendëse; të punojmë drejt një teorie gjithëpërfshirëse; të fillojmë nga dija se njerëzit zënë një pozicion qendror në univers; të përfshijmë një kategori jomaterialiste; të operojmë në një mënyrë prodhuese (jo-grumbulluese); dhe të lejojmë siguri jo të plotë dhe ixtihad të vazhdueshëm.

KAPITULLI II

ANËSIA NË SHKOLLAT PERËNDIMORE TË MENDIMIT: TRASHËGIMIA JONË SI PIKËNISJE PËR ZHVILLIM

Adel Hussein

Bota arabe dhe muslimane ka hyrë në një fazë të rishikimit kritik të koncepteve dhe qëndrimeve tona tradicionale në nivelet intelektuale dhe teorike. Shkencat shoqërore u mbështetën mjaft gjatë në teoritë e aksioneve që penguan studiuesit tanë të formulonin vëzhgimet e tyre kritike përmes praktikës. Në sferën epistemologjike, mbizotërimi i nocioneve të iluminizmit do të thoshte “laicizëm” i mbizotëruar në çështjet sociale. Qasja perëndimore kishte për qëllim bashkimin e shkencave shoqërore dhe natyrore dhe ne në Lindje e adoptuam të njëjtën qasje. Megjithatë, për shkencat sociale që të fitojnë legjitimitetin dhe njohjen akademike si objektive, universale, të besueshme dhe shkencore, ato duhet të bazohen në njohuri solide të bazuara në të gjitha shoqëritë njerëzore dhe historitë e tyre përkatëse.

Në fushën e kufizuar (perëndimore) të shkencave sociale, modelet teorike kryesisht u përqendruan në konfliktin midis

punës e kapitalit dhe koncepteve laike e ideve të progresit materialist. Në fakt, problemet e sfidat me të cilat ballafaqohet civilizimi perëndimor në epokën bashkëkohore nuk mund të gjejnë më zgjidhje në nivelet shoqërore dhe ekonomike të qytetërimit perëndimor, një fenomen që ende nuk është studiuar dhe analizuar plotësisht. Ne përballemi me pyetje dhe sfida të ndryshme nga ata që janë në përvojën perëndimore dhe kërkojnë zhvillimin e shkollave të mendimeve dhe metodologjive të ndryshme.

Gjatë dy shekujve të fundit, teza standarde ka qenë se shkencë klasike është fillimisht evropiane, që buron drejtpërdrejt nga filozofia dhe shkencë greke. Diskursi ekonomik justifikon një fuqi superiore mbi botën, e cila pastaj bëhet e varur ekonomikisht nga një ndarje ndërkombëtare e punës. Të gjitha format e organizimit shoqëror dhe menaxhimit politik jashtë Perëndimit konsiderohen inferiore dhe të paafta për ripërtëritje dhe zhvillim. Kjo dogmë që rezultoi e justifikoi imperializmin dhe hegjemoninë perëndimore në format e saj më të këqija.

Praktikanët e pavarur të shkencave shoqërore në shoqëritë tona lindore janë gjithnjë e më të kujdesshëm për importimin e varësisë intelektuale në teorinë sociale perëndimore. Kjo pikëpamje kritike është përforcuar nga zbulimi i anësisë dhe paragjyqimit të studimeve perëndimore lidhur me historinë dhe trashëgiminë tonë. Shumë studime empirike tregojnë vlerën reale të arritjeve tona dhe kanë identifikuar disa karakteristika specifike të rrjedhës së historisë sonë. Një praktikë e pavarur teorike, që mbështetet në rezultatet empirike dhe mbështetet nga një qasje kritike e përgjithshme, është e parapëlqyeshme.

Shkollat perëndimore të mendimit konfirmuan se qeniet njerëzore janë nga natyra e botës (laike) dhe e vendosin vetë interesin fizik mbi çdo konsideratë tjetër. Ky këndvështrim thekson zhvillimin teknologjik dhe industrial si një mënyrë për të kënaqur këtë interes vetjak materialist. Në këtë proces, ne nuk i hedhim poshtë disa konstruksione teorike perëndimore, por

duhet të zgjidhim atë që është perëndimore, çfarë është universale dhe çfarë është në përputhje me doktrinën tonë të vlerës. Shumë koncepte të tilla, për shembull, kanë të bëjnë me laicizmin dhe mund të mos jenë të qëndrueshme në shoqërinë dhe sistemin tonë ekonomik. Ndikimi thelbësor i shoqërisë sonë dhe pika përfundimtare e referimit vjen kryesisht nga Islami. Formulimi i së ardhmes nën ndikimin e Islamit dhe trashëgiminë e tij kulturore është përgjegjësi e teorizimit të pavarur ose fikih dhe ixhtihad bashkëkohor.

Për vendet në zhvillim, vetëbesimi në trajtimin e kombeve dominuese është vlera më e rëndësishme në zhvillimin e pavarur ekonomik dhe kulturor. Adoptimi dhe zbatimi serioz i këtij qëllimi do të thotë një revolucion radikal në të gjitha aspektet e jetës. Politikatat e zhvillimit duhet të jenë të strukturuar për të përballuar këtë proces.

Një strategji e përgjithshme e plotësimit të nevojave themelore me qëllimin përfundimtar të pavarësisë mund të integrojë gjashtë parimet e mëposhtme: marrëdhëniet me botën e jashtme, vetë-mbështetjen, rolin e shtetit në mbështetjen e pavarësisë, strategjinë e suficitit ekonomik në maksimizimin, shpërndarjen dhe zhvillimin si një proces kompleks. Ana sociale e zhvillimit mbështetet në mobilizimin e masave. Mjetet tona kryesore të realizimit të këtij zhvillimi të pavarur janë nëpërmjet një koncepti të veprimit shoqëror që kërkon të mobilizojë energji të ndryshme dhe konkurruese brenda një shoqërie të veçantë nacionale nëpërmjet institucioneve të përshtatshme.

Revolucionet e mëdha zakonisht nxiten nga një doktrinë e fortë kurse Islami, në veçanti, mishëron një doktrinë të tillë. Modeli i pavarësisë nënkupton një konfrontim të pandërprerë me fuqitë e mëdha në frontet kulturore, politike dhe ekonomike, por modeli në vend të kësaj, mishëron një luftë të vogël kundër interesave që dalin rrënjësisht kundër vetes sonë.

KAPITULLI III

TEORITË E ZHVILLIMIT POLITIK: NJË RAST I DISKURISIT TË NJËANSHËM NË SHKENCAT POLITIKE

Nasr M. Arif

Çdo punë akademike është shprehëse e kulturës së shoqërisë në të cilën mendimi i autorit të saj është formësuar dhe informuar. Prandaj, shkëputja e plotë nuk mund të arrihet. Të dhënat epistemologjike lidhen me kohën dhe vendin. Vetëqëndërimi është thelbësor për anësinë dhe për vlerësimin e Tjetrit sipas kriterëve të vetëvendosjes. Teoritë e zhvillimit politik që konsiderohen thelbi i konceptit të zhvillimit përfshijnë të gjitha teoritë relevante në sferat e zhvillimit social, ekonomik dhe kulturor. Analiza e mëposhtme do të trajtojë bazat metodologjike dhe filozofike të shumicës së teorive të zhvillimit në shkencat sociale. Koncepti i zhvillimit politik dhe rrënjët e tij mund të përdoren për të parë nëse anësia i ka bërë këto teori të pjesshme dhe ekskluzive ose nëse këto teori janë universale dhe të zbatueshme për shumicën e shoqërive njerëzore pavarësisht nga dallimet e tyre.

Shkenca karakterizohet nga studimi i fenomeneve specifike njerëzore ose natyrore, pavarësisht nga detajet e tyre ose nga vendet gjeografike. Sipas mendimit perëndimor, shkenca është një aktivitet intelektual që merret me gjendjen reale dhe objektive të gjërave. Një shqyrtim i afërt i origjinës dhe zhvillimit të shkencave shoqërore perëndimore dhe shkencave humane zbulon se ata i konsiderojnë shkencat e tyre si qasjet më të mira për të kuptuar dhe kontrolluar realitetin njerëzor. Që nga Rilindja, një prirje akademike gjithnjë në rritje është përqendruar në studimin e “shoqërive jo-perëndimore”. Qëllimi i këtyre studimeve mund të ketë qenë akademik, por disiplinat e tyre ende janë me të meta dhe nuk kanë prodhim krijues shkencor, pavarësisht nga zhvillimi në mjetet, metodologjinë dhe diskursin e shkencave sociale perëndimore.

Disa shkenca që i përkushtohen studimit të shoqërive joperëndimore mund të kenë synuar të shkëputin Perëndimin nga Lindja, në mënyrë që përfundimisht ta kontrollojnë atë. Antropologjia kërkonte të kontrollonte botën joperëndimore dhe të shkatërronte kulturën dhe qytetërimin e saj me qëllim të aneksimit të saj në kulturën perëndimore. Teoritë e zhvillimit kulturor dhe socio-politik përputhen me objektivat politike prapa të gjitha teorive të tjera të shkencave perëndimore të përkushtuara për studimin e botës joperëndimore. Orientalizmi u ngrit kur “Tjetra” në mënyrë specifike nënkuptonte Islamin apo Lindjen fetare. Në periudhën pas koloniale, një model i ri i dominimit e përforcoi Perëndimin si modelin ideal njerëzor dhe social që do të ndiqej nga shoqëri të tjera. Akademia e besueshme nuk mund të studiojë ato shoqëri me të njëjtat kategori analitike të përdorura në studimin e shoqërive perëndimore; përkundrazi, shkencat e pavarura janë të nevojshme për studimin e shoqërive të tilla.

Modeli shoqëror perëndimor projekton pikëpamjen e thjeshtë etnike që redukton njerëzimin tek “ata” dhe “ne”. Kjo qasje ka çuar në nxjerrjen e koncepteve të paqarta që preten-

donin se përfaqësonin ato shoqëri “të tjera”, pa kritere efektive ose pa bazë për analizë. Ata që përcaktojnë “Lindjen” në këtë mënyrë rrezikojnë një thjeshtim të rëndë të një numri të civilizimeve dhe kulturave të ndryshme. Koncepte të tjera merreshin me Tjetrën, duke e përshkruar atë si të prapambetur, primitive, bujqësore, joundustrial dhe Botë të Tretë. Vendet në studim nuk kanë pothuajse asnjë marrëdhënie historike ose kulturore dhe në vend të kësaj janë kategorizuar me forcë nga Perëndimi si një, pavarësisht nga diversiteti i tyre i brendshëm.

Që nga dalja e orientalizmit, mendimtarët perëndimorë kanë projektuar në mënyrë të ndërgjegjshme ose të pandërgjegjshme përvojën e shoqërive të tyre në botën joperëndimore, duke e klasifikuar historinë në një kohë të lashtë, mesjetare dhe moderne, duke promovuar konceptin e shtetit të shkencave politike perëndimore, duke parë një zhvillim linear të shoqërive njerëzore përgjatë fazave ngjitëse dhe duke projektuar ideale e objektiva perëndimore mbi modelet e tjera njerëzore. Kjo anësi e vetëqendërimit heq tjetrin nga e drejta për të ekzistuar dhe përpiket ta dëbojë atë nga kuadri i shkencës apo historisë. Shkenca e njëanshme imponon kategoritë, konceptet dhe metodat e veta. Nëse marrim parasysh literaturën e zhvillimit politik në përgjithësi, shohim se procesi i mohimit dhe zëvendësimit e thekson mohimin e kulturës, institucioneve dhe ekonomisë tradicionale, duke i zëvendësuar ato me kulturën, institucionet dhe ekonominë moderne.

Anësia shpesh përcakton metodën e analizës, mënyrat e interpretimit dhe gjetjet e hulumtimit akademik. Si i tillë, hulumtuesi i paanshëm nuk mund të përcaktojë anësinë, për më tepër të neutralizojë ose të largojë efektet e saj. Përkufizimi dhe neutralizimi i anësisë duhet të përbëjë dy metoda themelore të trajtimit të fenomeneve socio-politike. Përcaktimi i anësisë në teoritë e zhvillimit politik është thelbi i ndryshimit dhe evolucionit shoqëror dhe ky proces kërkon një qasje metodologjike.

Nëse hulumtuesi zbaton këto qasje, hapi tjetër është neutralizimi i anësisë në studimet e tij / saj. Mbetet një faktor bazë që mund të kontrollohet vetëm duke mësuar etikën e studiuesit dhe nxënësit, sepse kërkimet shkencore duhet të bazohen në ndershmërinë morale dhe në respektimin e kritereve të drejtësisë.

KAPITULLI IV

MODERNIZIMI VS. PERËNDIMIZIMI I SHKENCAVE SOCIALE: RASTI I PSIKOLOGJISË

Rafik Habib

Komunitetet kudo punojnë për të rritur performancën e tyre teknologjike dhe aktivitetet shkencore, por theksojnë performancën më shumë sesa testimin e koncepteve dhe metodave shkencore. Vendet e Botës së Tretë përdorin shkencën për të matur nivelin e progresit dhe dëshira e muslimanëve për progres arrihet duke thithur dhe / ose duke imituar modelet shkencore të përhapura në komunitete të tjera më të avancuara. Paradigma shkencore e adoptuar nga vendet e përparuara fiton legjitimitet dhe rëndësi nga aftësia e saj për të modifikuar mjedisin në një mënyrë të pranueshme për njerëzit që jetojnë në ato pjesë të botës. Në botën arabe dhe në vende të tjera, njerëzit i importojnë risitë shkencore në jetën e tyre së bashku me stilin e jetës dhe idealet që i shoqërojnë, duke rritur kështu nevojën për më shumë teknologji të importuar.

Shkenca nuk duhet të merret si një qëllim në vetvete, por si një mjet për të përmirësuar cilësinë e jetës, duke modifikuar mjedisin.

Imitimi kurrë nuk mund të kalojë për një arritje origjinale. Vendet muslimane kanë qenë në gjendje të importojnë aspektet formale dhe të aplikuara të shkencës moderne, por jo rolin pozitiv shoqëror të saj. Kopjimit të të tjerëve i mungon një aspekt thelbësor i progresit të vërtetë: aftësia për të zhvilluar modele të reja të shkencës dhe modelet e jetës që pasqyrojnë identitetin kulturor musliman.

Përparimi i vërtetë në filozofinë dhe teologjinë perëndimore nuk e ka fituar momentin, derisa Perëndimi e mësoi të rritë mendimin arab. Përkundrazi, bota arabe sot nuk e ka tejkaluar frikën e mendimeve dhe kulturave të vendeve të tjera. Ky obsesion me *të Tjerët* ka tejkaluar mirëpritjen dhe faza imituese është bërë joefektive, duke shërbyer vetëm për të zgjatur dhe për të përforcuar gjendjen aktuale të prapambetjes. Bota muslimane ka pranuar me vetëdije shumë koncepte dhe vlera të huaja gjatë një periudhe të gjatë, duke e dëmtuar identitetin e vet dhe duke humbur kritere të sinqerta për gjykimin e shëndoshë.

Shkenca importohet dhe konsumohet si çdo mall tjetër dhe këto pika zbatohen njësoj edhe për shkencat shoqërore. Përderisa njohuria për faktet fizike dhe kimike mund të transmetohet në mënyrë të sigurt nga një komunitet në tjetrin, dija për faktet shoqërore nuk mundet. Miratimi dhe zbatimi i njohurive të huaja nënkupton miratimin e një jetese të tërë dhe të një realiteti shoqëror jo të rrënjosur në shoqërinë indigjene. Me shkencën shoqërore, rreziku është i komplikuar, sepse vendet muslimane kopjojnë funksionet dhe aplikimet e njohurive shkencore, si dhe të gjithë korpusin e njohurive. Gjetjet e hulumtimit psikologjik dhe sociologjik humbasin rëndësinë e tyre, kur transportohen nëpër kufinj.

Do të ishte më e rëndësishme të merreshin në konsideratë konceptet ose kriteret e përdorura për hulumtime, në vend që t'i pranojnë ato si objektive dhe pa anësi kulturore. Fanatizmi ekzistues rreth natyrës utopike të objektivitetit shkencor i nënshtrohet çdo përpjekjeje për të krijuar një qasje specifike arabe në shkencë për kritika serioze. Shkenca shoqërore lehtë mund të bëhet një mjet efektiv për përforcimin e varësisë kulturore, sjelljes dhe moralit.

Veçanërisht në Botën e Tretë, adoptimi i modelit amerikan rezulton në përforcimin e vlerave amerikane në mesin e komuniteteve në zhvillim. Aty ku publiciteti i medias dhe dominimi ekonomik mund të dështojnë, një program transmetimi i aplikimit shkencor mund të ketë sukses. Rezultati është një imazh i shtrembëruar i një shoqërie të disintegruar individualiste që nuk ka konkurrencë, iniciativë dhe produktivitet.

Sipas pikëpamjes së Mohammad Shakroun, individi arab është një qenie "kolektive", ndërsa shkenca e importuar përpiqet t'i kthejë arabët në individë që përpiqen të konkurrojnë. Kjo krijon një dilemë që i detyron arabët ta braktisin "kolektivitetin" e tyre në dobi të një individualizmi të importuar. Nga ana tjetër, një qasje radikale empirike mund t'i afrohet çdo shoqërie sipas tendencës dhe normave intelektuale dhe kulturore, vlerave dhe gjykimeve etike të saj.

Komunitetet arabe janë ende në një fazë paraprake të përparimit shkencor. Ata kanë nevojë për një program të shpejtë të rimëkëmbjes me ndryshime radikale. Konfliktet e tanishme në shumë shoqëri lindore nuk janë ideologjike, por më tepër të lidhura me kërkesat e jetës së përditshme dhe detajet sistematike periferike, me dallimet lokale në secilën shoqëri. Progresi dhe zhvillimi kulturor rezultojnë nga kreativiteti intelektual dhe ideologjik, i cili është i kushtëzuar nga revolucionet shkencore brenda strukturës shoqërore.

Kur transmeton shkencë nga një burim i huaj, bota arabe vetëm kopjon korniza intelektuale statike, që i çmon më shumë se novatorët e saj. Psikologjia në botën arabe është individuale në thelb. Megjithatë, psikologjia amerikane, nga e cila ne kemi kopjuar mjaft, e ka tejkaluar këtë fazë në një fazë të re, të karakterizuar nga një theks social dhe historik. Logjikisht, psikologjia duhet të zhvillohet në vendet importuese, sepse kjo kërkon një shkallë të konsiderueshme modifikimi dhe riformulimi për t'u përballuar me mjedisin e ri social, por nuk është kështu. Problemi i kombinuar i respektimit të një objektiviteti empirik të shenjtë dhe rënia e ideologjisë ka rezultuar në ndërprerjen e lëvizjes shkencore në botën arabe dhe në Botën e Tretë sot.

Alternativa e shpresës është një perspektivë dinamike dhe përpjekje serioze për ndryshim, e paraqitur si një grup veprash mendore radikale që mund të çojnë në një zgjidhje të pranueshme dhe të përshtatshme. Kjo mund të arrihej aty ku bota arabe do ta rriste gjendjen aktuale të adoleshencës shkencore dhe intelektuale dhe fanatizmit kulturor; do të zhvillonte konceptet dhe metodat e veta dhe do t'i përdorte ato në mënyrë elastike për metodat dhe qasjet teorike; do të dëshmonte revolucionin e vet shkencor, nëpërmjet gjetjeve dhe zbulimeve të reja në teori, metodë dhe mendim, të parashikonte plotësisht perspektivën e re shkencore dhe një ideologji zëvendësuese, e cila do të çonte në një shtet alternativ kulturor dhe një fazë të re kulturore.

KAPITULLI V

ANËSIA NË KURRIKULA DHE PËRMBAJTJE TË LËNDËVE

Hoda Hegazy

Institucionet arsimore konsiderohen si mjedisi kryesor për transmetimin e një tradite kulturore. Institucionet e tilla duhet të zgjedhin nga një sasi e pafund e të dhënave dhe ideve dhe të përcaktojnë për studentët një sërë vlerash që shoqëria në përgjithësi i ka adoptuar. Kjo çështje ngre një problem metodologjik: përzgjedhja nga trupi i njohurive e një numri të kufizuar lëndësh që nxënësit duhet t'i mësojnë, pastaj të vendosin për përmbajtjen e duhur që duhet të mësohet në faza të ndryshme arsimore. Kurrikula zakonisht formulohet dhe përcaktohet bazuar në faktorë të tillë si ideologjia mbizotëruese e shoqërisë, filozofia arsimore, sistemi i vlerave dhe koncepti i natyrës njerëzore. Zhvillimi i një kurrikule kërkon një proces përfshirjeje dhe përjashtimi.

Tekstet shkollore pra, nuk janë “neutrale” ose “objektive” dhe pasqyrojnë vlerat dhe besimet e shoqërive të tyre. Prandaj

ne duhet të përcaktojmë paradigmen epistemologjike që bazohet në kurrikulën kur lëndët përgatiten për mësimdhënie. Kur miratohet një perspektivë apo paradigmë, disa pyetje dhe çështje ngrihen me përjashtim të të tjerave. Nga ana tjetër, kur merren me një qasje krahasuese, vetëm tërësitë e plota mund t'i nënshtrohen krahasimeve, në vend të dy sistemeve ose strukturave të ndryshme.

Për shembull, punimi i Max Weber-it: *“Etika Protestante dhe Shpirti i Kapitalizmit”* i drejtohet asaj që ai e konsideroi fenomenin specifik perëndimor të racionalizimit. Kapitalizmi perëndimor, nëse pranojmë pikëpamjen weberiane, është specifik për qytetërimin perëndimor. Ishte e përshtatshme që Weber ta përdorte kapitalizmin perëndimor për ta eksploruar më tej kulturën e tij, por përdorimi i kushteve të njëjta për të eksploruar natyrën specifike të një kulture tjetër është mashtrues.

Niveli i hulumtimeve në fushën e civilizimit islamik deri vonë ishte monopolizuar nga kolonialistët apo misionarët e zellshëm, të sigurt për epërsinë e tyre kulturore dhe fetare dhe të pavetëdijshëm për anësinë e tyre epistemologjike. Vetëm kohët e fundit kemi filluar të lexojmë veprat e shkencëtarëve socialë evropianë, të cilët e shikojnë qytetërimin islam jo si një objekt antik që duhet admiruar apo dënuar, por si një proces social i prekshëm ndaj ligjeve universale të ndryshimit. Nevojitet një gjuhë e përgjithshme dhe kategori analitike, jashtë të gjitha sistemeve dhe strukturave, por të zbatueshme për të gjitha. Në vend të kapitalizmit, racionalizimi mund të jetë një term më i përgjithshëm dhe i përshtatshëm, në lidhje me studimin e qytetërimit islam.

Një lëndë mbi këtë temë do të merrej me çështjet relevante dhe do të bënte pyetje të tilla si: A mundet shoqëria islame të miratojë shkencën dhe teknologjinë, pa humbur identitetin e saj unik? Si mundet Islami të mobilizojë masat për të arritur tranzicionin nga shoqëritë e bazuara në bujqësi dhe nivelet e ulëta

të teknologjisë në ata që janë të prirur për të zotëruar natyrën? Në këtë mënyrë, gjithë struktura, e afruar nga brenda, mund të fillojë të japë sekretet e saj dhe të na japë ligjet e saj, të cilat nuk do të konsiderohen si të dëmtuara ose të gabuara. Kur vlerësojmë, ne nuk duhet të pranojmë si kriter shkallën e afërsisë me qytetërimin perëndimor. Gjithësia e përvojës njerëzore në Lindje dhe Perëndim, e kaluar apo e tashme, duhet të jetë i vetmi standard.

KAPITULLI VI

NJË EKSPLOKIM I NATYRËS SË NJERIUT DHE INTELEGJENCËS ARTIFICIALE DHE PERSPEKTIVA KURANORE

Mahmoud Dhaouadi

Kontradikta e vazhdueshme mbi inteligjencën artificiale dhe njerëzore karakterizohet nga mosmarrëveshja e hapur, në lidhje me atë se a mund të bëhet inteligjenca artificiale (IA) e barabartë ose superiore ndaj inteligjencës njerëzore (INj)? Hendeku midis INj dhe IA është i detyruar të mbetet i konsiderueshëm në periudhën afatshkurtër dhe afatgjatë, siç tregohet nga simbolet kulturore njerëzore dhe vizioni kuranor i INj. Aftësia e njerëzimit për të manipuluar simbolet kulturore, mbi të cilat varet fenomeni INj, është një karakteristikë unike njerëzore. Kjo veçori është rezultat i drejtpërdrejtë i një vendimi hyjnor, jo të evolucionit. Kjo karakteristikë unike përmban misteret që vështirë mund të jenë të arritshme për njerëzit. Për këtë arsye, si mund t'i përfshijnë hulumtuesit këto në hartimin e makinave të IA?

Në dy dekadat e fundit, kërkimet në fushën e IA kanë përparuar në nivelet teorike dhe të aplikuara. Në këtë fushë, neurofiziologët dhe shkencëtarë të ndryshëm shoqërorë kanë studiuar gjithashtu INj dhe IA. Përderisa infrastrukurat e IA vazhdojnë të zgjerohen në shoqëritë moderne dhe postmoderne, specialistë të fushave të tjera gjithashtu do të duhet të përfshihen. Hulumtimi i IA ndihmon në lehtësimin e individëve me shumë detyra të lodhshme, ndërkohë që rritja e shpejtësisë dhe cilësisë së veprimeve do t'i karakterizojë ato shoqëri që kanë hyrë në Epokën e Informacionit.

Çështja e INj mbetet qendrore ndaj kundërshtarëve dhe përkrahësve të IA dhe hulumtuesit duhet të pyesin pse INj është superiore ndaj IA dhe çfarë ka INj që i mungon IA-së. Përgjigjja e pyetjeve të tilla do të çojë në një kuptim më të mirë të vetes, INj-së, dhe projektimit të makinave më inteligjente.

Disa studiues besojnë se IA do të përputhet vetëm me INj, në qoftë se përdoret hardware-i biokimik. Të tjerë mendojnë se makinat duhet të dizajnohen për të funksionuar si truri i njeriut. Infrastruktura digjitale sugjerohet si një mënyrë për të lejuar makinat të mendojnë dhe zotërojnë inteligjencë të vetëdijshme. Nga ana tjetër, intuïta, gjendja shpirtërore dhe emocionet nuk kanë vend në skemën e IA, duke parandaluar një makinë të të menduarit racional nga të menduarit në kuptimin njerëzor.

Fenomeni i kulturës e dallon njerëzimin nga speciet e tjera dhe nga makinat me IA. Ekziston një konsensus midis studiuesve të kulturës që përdorimi i simboleve të njerëzimit është tipari më strikt i kulturës njerëzore. Teoritë e shkencave shoqërore të sjelljes dhe paradigmat duhet të konsiderojnë se speciet njerëzore janë simbolike-kulturore nga natyra, dhe se aftësia e saj për të përdorur simbolet kulturore e bën atë rrënjësisht të ndryshme nga të gjitha llojet e tjera dhe makinat me IA. Për një kuptim të vërtetë të INj, duhet të studiohet sfera e simboleve kulturore njerëzore.

Aftësia për të manipuluar simbolet kulturore në krijimin e mendimeve dhe ideve është thelbësore për përvetësimin e njohurive të besueshme rreth proceseve të njohjes dhe semantikës. Mungesa e pjesshme e një korpusi të dijes solide mbi simbolet kulturore përbën lidhjen që mungon në trupin gjithnjë në rritje të njohurive mbi INj dhe IA. Ndërtimi i një baze solide në këtë fushë është e domosdoshme për hulumtuesit për të shpjeguar mangësitë e makinave në lidhje me të mësuarit. Një mosinteresim i tillë është një dobësi e madhe që ngatërron kuptimin e hulumtuesve të origjinalitetit të INj.

Studimet moderne psikologjike dhe sociologjike kanë nxjerrë në pah efektet negative të privimit social në inteligjencën njerëzore, duke treguar se inteligjenca është fort e varur nga simbolet kulturore që përshkuajnë socializimin e qenieve njerëzore. Studimet bashkëkohore nga shkencëtarët njohës të kulturës, mendjes dhe ideve njerëzore kanë adoptuar dy këndvështrime: pikëpamjen racionale / shkencore të iluminizmit dhe pikëpamjen romantike të rebelimit. Këto pikëpamje janë shumë relevante për debatin mbi IA. Grupi i fundit thotë se kultura, mendja dhe inteligjenca nuk duhet të maten vetëm me matricën e empiriko-pozitivizmit, arsytimit, logjikës dhe racionalizmit.

Inferioriteti i AI në krahasim me INj është për shkak të dizajnit strukturor logjik-racional-logaritmik të tij të ngushtë që nuk llogaritet për pikat e ngritura nga romantikët. Prandaj, sa e besueshme është paradigma empiriko-pozitiviste, pasi dy nga elementet e saj themelore janë logjika dhe racionaliteti? Njerëzit janë më shumë se thjesht mendimtarë logjikë dhe racionalë, dhe superioriteti i INj vjen nga tiparet e paprekshme dhe subjektive. INj është një fenomen kompleks, kështu që hulumtimi i IA / INj nuk duhet të ndjekë një formulë të ngurtë dhe të ngushtë.

Tekstet e shpallura vështirë se konsultohen në lidhje me INj, për shkak të përvojës së Perëndimit për Rilindjen, e cila e anashkalonte botën muslimane dhe marrëdhëniet zakonisht

armiçësore midis fesë dhe shkencës. Një studiues musliman do ta konsultonte logjikisht Kuranin në fushën e IA / INj, për të eksploruar më tej natyrën transcendentale të inteligjencës njerëzore, të menduarit dhe inteligjencën njerëzore dhe inteligjencën njerëzore dhe aktin e krijimit.

Doktrinat fetare dhe laike janë dakord se vetëm njerëzit mund të mbahen përgjegjës për veprimet e tyre dhe INj i jep njerëzimit përgjegjësinë dhe vullnetin e lirë për të vepruar. Qëndrimi kuranor është një aleat i ngushtë i shkencëtarëve dhe studiuesve bashkëkohorë, të cilët nuk besojnë se IA mund të ngrihet në një nivel të barabartë ose më të lartë me INj. Përdërisa perspektiva kuranore mund të na ndihmojë neve, qasja empiriko-pozitive nuk është e dobishme, për shkak të refuzimit të saj për të njohur natyrën transcendentale të inteligjencës.

KAPITULLI VII

PËRBALLJA ME ANËSINË NË KULTURËN E BOTËS SË TRETË

Ferial J. Ghazoul

Anësia ndaj Botës së Tretë në sferat intelektuale dhe metodologjitetë është njohuri e zakonshme. Literatura në anën tjetër mund të ofrojë rezistencë ndaj anësive dhe paragjykimeve të tilla dhe të funksionojë si pararendës për deklaratimet teorike që trajtojnë dhe luftojnë një fenomen të tillë shkatërrues. Literatura varet nga teknikat stilistike dhe strategjitetë artistike që nuk bazohen në superioritetin teknologjik të njërit mbi tjetrin, por në qasjen e barabartë verbale dhe konceptuale. Përkundrazi, të shtypurit dhe të marginalizuarit duken më krijues dhe produktiv në nivel artistik, sesa shtypësit dhe të fuqishmit.

Rezistenca kreative ndaj anësisë së rrënjosur merr forma të ndryshme. Ky kapitull merret me tre shkrimtarë nga kontinenti afrikan: nigeriani Chinua Achebe, autor i librit “*Gjërat bien veçmas*”, sudanez Tayeb Salih, autor i librit “*Sezoni i migracionit*”

në Veri” dhe maroken Tahar Ben Jelloun, autor i librit “Unë jam arab, unë jam i dyshuar.”

Libri i autorit Achebe është tregimi i një njeriu krenar nga Bota e Tretë: shpalosja e tragjedisë së protagonistit Okonkwo nga grupi etnik Obi, i cili kryen vetëvrasje para sulmit të kolonizatorit push-tues dhe imponimit të vlerave të huaja. Romani është bindës, sepse nuk e mban heroin afrikan kundër horrorit evropian në një dramë të mirë kundër të keqes. Në vend të kësaj, ai analizon procesin e pushtimit, hap pas hapi, në një kohë kur vazhdimësia e vlerave të vjetra ishte e pamundur. Achebe përdor strategji dhe teknika për të vendosur rezistencë kreative ndaj kulturës imperiale.

Achebe kontraston ideologjitë afrikane dhe evropiane dhe ekspozon e çliron të dyja. Ai paraqet dy fetë si dy manifestime të esencës praktikisht të njëjtë, pavarësisht dallimeve në dogma. Kjo qasje krahasuese na pengon të klasifikojmë fenë nga hierarkia, ose nga mohimi i disa sistemeve të besimit si atribut i fesë. Teknikat e autorit e joshin lexuesin e huaj dhe e çojnë atë më vonë, për të vënë në dyshim supozimet e tij kulturore. Rezistenca ndaj anësisë kulturore distilohet në punën e Achebe-s, nëpërmjet vendosjes së gjuhës metaforike, për të zbuluar paragjykimet.

Romani i Salih-ut “*Sezoni i migracionit në Veri*” nxjerr kundërshtimin ndaj kolonializmit dhe neokolonializmit. Romani u kundërvihet paragjykimeve veriore dhe keqpërfaqësimit të Afrikës, nëpërmjet karikaturës dhe kundërvënies letrare, e cila riinterpreteton dramën. Salih shkroi romanin e tij në arabisht për të kundërshtuar tragjedinë e Shekspirit “Otello, Mauri i Venedikut”. Tragjedia e Otellos ishte punimi i parë dramatik që u përkthye dhe u vu në skenë në botën arabe. Salih donte të kundërshtonte dhe të korrigjonte imazhin e Shekspirit për afrikanët në Evropë, duke dekonstruktuar imazhin e Otellos në botën arabe dhe islame.

Salih tha se zemërimi i Otellos mund të kuptohet nëse e shohin se ai kurrë nuk i pranoi venedikasit, as ata nuk e pranuan atë. Është “një zemërim nacionalist, një përplasje e kulturave”. Protagonisti

sudanez, një student që udhëton në Angli për të studiuar, shpreh vizionin e tij për përdhunimet perëndimore të botës së tij dhe anësinë e saj. Salih përdor një strategji të ndërlikuar për të dekonstruar imazhin e gatshëm të Afrikës, duke përdorur hiperbolë dhe satirë. Ai e paraqet Mustafa Saceedin si një hero të rremë, si produkt i bashkimit kulturor mes shtypësit dhe të shtypurit, midis autoritetit dhe varësisë. Rezultati është një hibrid që nuk përket as në atdheun e vet as në tokën dhe kulturën e huaj.

Historia e lëvizjes së Ben Jelloun-it “Unë jam arab, unë jam i dyshuar” përdor ironinë strukturore në të cilën lexuesi di më shumë se protagonistin. Struktura narrative kontraston thjeshtësinë e vartësit me ligësinë e shoqërisë dhe devijimin e botës. Arabi është fajtor, derisa ta dëshmojë pafajësinë e tij në një botë perëndimore që paragjykon kundër tij dhe e trajton atë si të dyshuar në çdo kohë. Ai befasohet kur perceptohet si fundamentalist, duke i treguar lexuesit se si vlerësimi i Tjetrit nuk buron domosdoshmërisht nga sjellja e Tjetrit, por nga akuzat e paracaktuara dhe dënimet e gatshme. Punonjësi i pafajshëm pyet pse ai gjithmonë është i dyshuari dhe lexuesi është i zhvendosur për të mos miratuar strukturën e tanishme me të gjitha paragjykimet e saj. Ben Jelloun nuk përfundon ose nuk predikon, por përballet me dy fytyra të trajtimit, duke lënë gjykimin te lexuesi, duke e bazuar narrativën e tij në teknikën e ironisë dramatike.

Kështu, ne shohim se si shkrimtarët afrikanë kanë kontribuar në rezistencën ndaj anësisë, duke e denoncuar atë, duke e formuluar në mënyrë imagjinare dhe duke krijuar strategji të identifikueshme të rezistencës. Këto teknika përfshijnë krahasimin e asaj që shihet ndryshe, riinterpretimin e një tregimi master dhe defamiliarizimin e të njohurës, dhe duke e projektuar atë. Rezultati është mohim i një hierarkie vertikale dhe një zhvendosje e qendrës së diskursit dominues. Në këtë mënyrë, shkrimtari krijues paraqet një pamje gjithëpërfshirëse të anësive, ndërsa dekonstruktin bazën për paragjykimet.

KAPITULLI VIII

PËRTEJ METODOLOGJISË: FORMAT E ANËSISË NË KRITIKËN LETRARE PERËNDIMORE

Saad Abdulrahman Al-Bazici

Metodat e kritikës letrare në Perëndim janë të njëanshme, në favor të kontekstit kulturor që i krijoi ato. Nëse krijuesi jop-erëndimor, siç është ai, kultura e të cilit është arabo-islame, aplikon ndonjë nga këto metoda në literaturën nga kultura e tij / saj, ai përballet me dy zgjidhje: të zbatojë metoda të tilla, duke adoptuar pa dashje implikimet dhe ideologjitë që i formuan ato, duke shkaktuar keqkuptim të materialit letrar; ose të ndryshojë rrënjësisht një metodë, ku metoda rezultante e aplikuar nisët në mënyrë dramatike nga ajo origjinale. Të thuash që metodologjia mund të hiqet nga konteksti i saj, me pak ose aspak ndryshim, është bërë e pabazë nga një analizë historike e prejardhjes kulturore dhe filozofike të një metodologjie të tillë.

Çështja e anësisë perëndimore duhet të rishqyrtohet dhe justifikimet e saj të kontrollohen, në vend që të trajtohen thjesht.

Disa kritikë dhe studiues nuk besojnë se disa metoda janë të njëanshme dhe, në vend të kësaj, besojnë se ato janë mjete neutrale. Kritikët bashkëkohorë arabë kanë përdorur metodën strukturaliste si një mjet neutral, duke besuar në efektivitetin e saj në rritjen e bursave arabe, kapërcimin e barrierave në kontekstet kulturore, ringjalljen e trashëgimisë kombëtare dhe mbajtjen e ritmit të përparimit. Ky këndvështrim i njohur në historinë e mendimit arab dhe kritikës letrare ka pothuajse po aq rrënjë të forta historike dhe ideologjike si pikëpamja e kundërt. Dhe tendenca e saj për të përfaqëuar universalitetin nënkupton evolucionin sipas standardeve kulturore të Perëndimit. Mbetet problemi i shtrembërimit të veprave letrare dhe strukturës kulturore në tërësi. Një lexim i metodologjisë zbulon anësinë e specifikës kulturore në origjinën e saj, para manifestimeve të saj aktuale. Megjithatë, duke supozuar anësinë e metodës, nuk do të thotë gjithmonë se metodat në tërësi janë të parëndësishme. Kjo nuk e përjashton mundësinë e përfitimit reciprok ose karakteristikave të përbashkëta. Anësia e metodës nënkupton shkallën e lartë të homogjenitetit në një kulturë dhe vështirësinë e përdorimit të elementëve të njëjtë në një kulturë tjetër, për të njëjtin qëllim ose rëndësi. Rezultati kritik perëndimor, i diskutuar këtu, nuk ka të bëjë me elementet arabo-islamike të ndërthurura në kulturën e tij. Shumë mendimtarë perëndimorë kanë shprehur dëshirën për të kapërcyer vetëmbylljen e Perëndimit.

Filozofi Ibn Sina (Avicenna) paraqiti problemin e metodologjisë brenda sferës së logjikës, duke deklaruar se shkenca e logjikës ndjek një botëkuptim gjithëpërfshirës filozofik. Dallimi në këtë pikëpamje varet nga ndryshimi në bazat metodologjike ose logjike dhe shpesh i referohet filozofisë aristoteliane (greke). Nëse filozofia ndryshon, duhet të ketë ndryshime bashkëkohore në bazat metodologjike të hetimit dhe zbritjes epistemologjike mbi të cilën bazohet një filozofi e tillë. Filozofi Ibn Rushd ishte një përkrahës i mendimit grek në qytetërimin islam, por vlerësi-

mi i tij mbi zbatueshmërinë e limituar të poetikës aristoteliane tregon fuqishëm ndjeshmërinë e përgjithshme ndaj anësisë potenciale të shkaktuar nga ndryshimi kulturor.

Konservatorët e tjerë midis intelektualëve muslimanë të lashtë kundërshtonin thirrjen për një politikë kulturore të dyerve të hapura. Sipas filozofit amerikan John Dewey, logjika është natyrisht e njëanshme në favor të një parimi të caktuar filozofik. Të thuash që metodologjia duhet të shkëputet nga objektivi i saj epistemologjik është të kërkosh një ndarje midis formës dhe përmbajtjes. Ngjashëm, prania e objektivave të përbashkëta njerëzore nuk përjashton diversitetin e mjeteve që çojnë në qëllime të tilla. Sipas Northrup Frye, harmonia midis metodave dhe objektivave të kritikës mund të arrihej vetëm nëse parimet dhe hipotezat kritike do të nxirreshin nga arti që merrej me kritikë, sepse veprat letrare përfaqësojnë një unitet organik të bazuar në simbole, tradita ose modele. Metodologjia e Frye ndryshon nga tendencat e tjera formaliste në atë që përpiqet të jetë gjithëpërfshirëse, duke studiuar llojet si lidhje simbolike ose tipologjike midis veprave letrare.

Kultura moderne perëndimore priret drejt shekullarizmit, por kjo nuk do të thotë zhdukje e fesë nga mendimi apo kultura perëndimore. Në mes të shekullit të 18-të, Iluminizmi, që përgjithësisht kundërshtonte ortodoksinë fetare, shkaktoi një lëvizje kritike fetare për të dalë dhe për të mbrojtur fenë, nëpërmjet një interpretimi të ri të Biblës që theksonte natyrën e saj letrare dhe mitologjike si poezi orientale. Zhvillime të tilla paralelizuan ngritjen e romantizmit dhe ndihmuan në kristalizimin e kombinimit të ri të kritikave të shenjta / shekullare, të cilat barazuan tekstin fetar në kritikën letrare perëndimore me tekstet njerëzore dhe të botës. Frye nxjerr në pah natyrën mitologjike të Biblës, por mban një koncept metafizik të arketipit. Bisedimi i dyfishtë është një nga dilemat shumë të rëndësishme të një kulture që përqafon laikun ende e paaftë për t'u larguar nga rrën-

jët e saj fetare dhe metafizike, pavarësisht nga përpjekjet gjatë shekujve për të kapërcyer metafizikën në veprat e Nietzsche, Freud dhe Heidegger.

Në përgjithësi, metodat kritike perëndimore gëzojnë një shkallë të konsiderueshme universale. Megjithatë, gjithmonë do të ketë një shkallë tjetër të konsiderueshme në to, që është specifike për kulturën dhe nuk mund të transferohet. Për shkak të kësaj cilësie të fundit, njerëzit që nuk ndajnë kontekstin kulturor perëndimor duhet t'i rishikojnë tërësisht këto metoda përpara se t'i përdorin ato.

KAPITULLI IX

TEORITË DHE PRAKTIKAT E DIZAJNIT NË ARKITEKTURËN E SHOQËRIVE ISLAME: NJË QASJE CEREMONIALE NË NDËRTIMIN E KOMUNITETIT

Abdelhalim I. Abdelhalim

Vlerat e përsosmërisë dhe bukurisë janë të nevojshme për të kapërcyer nënzhvillimin, alienimin dhe apatinë që tani mbizotëron në shumicën e komuniteteve në botën islamike dhe në botën në zhvillim. Nënzhvillimi qëndron në ndarjen e mjeteve të prodhimit, veçanërisht në mjedisin e ndërtuar, nga ajo që është e lidhur me kulturën e tyre. Megjithë këtë ndarje, ka ende mekanizma kulturorë që mund ta lidhin ndërtimin e ndërtesave me kulturën e komunitetit. Këto përfshijnë energjinë krijuese të njerëzve dhe burimet dhe aftësitë e komunitetit. Megjithatë, në shumë komunitete sot, vepërimitaritetë e ndërtimit janë nën kontroll të institucioneve formale siç janë ligji dhe menaxhimi. Një klasë e ngjarjeve në të cilat procesi i komunitetit mund të rigjenerohet përfshin përcaktimin e kufijve,

krijimin e qendrave dhe lidhjen e ndërtesës me komunitetin. Nëse procesi rigjenerues i komunitetit kanalizohet në këto ndërtime, atëherë ngritja e ndërtesës mund të kontribuojë në vitalitetin e njerëzve dhe në zhvillimin kreativ të komunitetit të tyre.

Ka një lidhje midis procesit të ndërtimit dhe jetës së komunitetit. Ndërtimi, në teori dhe në praktikë, deri më tani i ka parë këto raste të rigjenerimit, si në rastin më të mirë, ndihmës ndaj procesit racional të ndërtimit. Shumica e popullsisë së botës jeton në komunitete ku zakonet dhe tradita janë mënyra e vetme për organizimin e tyre. Çdo zhvillim duhet të mbështetet në aftësitë dhe burimet lokale. Ceremonia e ndërtimit, pavarësisht nga komuniteti apo kultura, është mekanizmi që lidh ndërtimin me komunitetin. Ndërtimi gjithmonë ka qenë i lidhur ngushtë me njerëzit dhe instinktet e tyre krijuese që kanë prodhuar ndërtesa dhe artefakte. Ky proces themelor rigjenerues mishëron ritualet dhe ceremonitë e shumë shoqërive dhe procesit jetësor që udhëzon rritjen dhe formon identitetin individual, përkundër argumentit të disave që ndërtimi i sotëm duhet të jetë i ndarë nga ceremonia në emër të domosdoshmërisë ekonomike dhe efikasitetit. Më së shumti, një integrim i përshtatshëm midis kulturës dhe prodhimit duhet të mbetet në nivelin simbolik.

Integrimi i kulturës dhe prodhimit është edhe thelbësor edhe i mundshëm. Ndërtimi mund të kombinojë rritjen ekonomike me kreativitetin dhe të shtojë akumulimin e kapitalit dhe njohurive. Një projekt i rëndësishëm, i ndërtuar në zemër të një komuniteti, mund të rivendosë kapacitetin e tij krijues, sidomos kur përdor zejtarë lokalë dhe materiale ndërtimi më të përshtatshme për mjedisin lokal. Ai ndihmon për të kombinuar aftësinë e një gurpunuesi dhe njohuritë e tij të gjeometrisë me aftësinë e teknikut për të punuar nga udhëzimet dhe vizatimet e shkruara, kombinimi i të cilave shpie në inovacione.

KAPITULLI X

REFLEKTIMET NË TEKNOLOGJI DHE ZHVILLIM: NJË PERSPEKTIVË KULTURORE

Hamed Ibrahim El-Mously

Problemi i anësisë qëndron në zemër të interesave tona kulturore dhe shkencore. Shumë terma që lidhen me modernizimin, zhvillimin dhe teknologjinë janë ende të përdorura në mënyrë të barabartë nga qeveritë perëndimore dhe muslimane dhe institucionet botërore. Këto terma nuk mund të përdoren në kontekste të ndryshme politike dhe kulturore pa një ndryshim në kuptimin e tyre. Përpyekjet në zhvillim që bazohen në konceptet perëndimore kanë dështuar në vendet arabe dhe muslimane, si dhe vendet e Botës së Tretë. Këmbëngulja në përdorimin e këtyre termave tregon një dëshirë për të zëvendësuar religjionin dhe për t'i bërë muslimanët të besojnë në modernizimin dhe teknologjinë perëndimore. Muslimanët u janë nënshtruar erërave perëndimore të ndryshimit në shkallë të ndryshme gjatë formimit të tyre kulturor, shkencor dhe profesional. Muslimanët

duhet ta ndryshojnë veten e tyre, para se të mund të ndryshojnë botën rreth tyre. Ata duhet t'i rishikojnë të gjitha aksiomat, kriteret dhe vlerat që kanë qeverisur aktivitetet e tyre kulturore, shkencore dhe praktike dhe që i janë nënshtruar anësisë kulturore perëndimore.

Çështja e paragjytimeve është e lidhur ngushtë me çështjen urgjente të pavarësisë kulturore. Me kalimin e kohës, muslimanët bëhen gjithnjë e më të nënshtruar ndaj Perëndimit dhe përballen me terma dhe kushte më kufizuese në ndërmarrjen e tyre të pavarur kulturore. Është e vështirë për një individ ose grup, që të jetë tërësisht i shkëputur nga modeli i tij origjinal kulturor dhe të adoptojë një të huaj. Procesi i ndryshimit kulturor kërkon funksionimin e vazhdueshëm të një numri të madh të elementeve të huaja kulturore për periudha të zgjatura. Me pushtimin kulturor, një kulturë dominuese përpiqet të nënshtrojë një kulturë tjetër dhe ta privojë atë nga pavarësia e saj. Procesi shkatërron integrimin dhe krijon boshllëqe në strukturën e kulturës së pushtuar, duke eliminuar potencialin jetësor krijues dhe duke rritur varësinë ndaj kulturës dominuese.

Për ta parandaluar keqkuptimin, përdorimi i termave “teknikë” dhe “teknologji”, në lidhje me atë që eksportohet ose transferohet në një shoqëri, duhet të ndryshojë: teknika lidhet me aktivitetin e prodhimit, ndërsa teknologjia ndodh në mendje dhe në realitet fizik, në një nivel më të lartë sesa prodhimi. Ashtu si na janë dorëzuar disa projekte të gatshme, disa koncepte na kalojnë në të njëjtën mënyrë, të paketuara për përdorim politik dhe social. “Transferimi i teknologjisë” supozon një transferim të njëanshëm ndërmjet dy palëve dhe supozon se teknologjia është një “objekt” që mund të transferohet nga një kontekst social-kulturor në tjetrin, gjë që nuk është e vërtetë. Shumë eksperimente konfirmojnë se teknologjia nuk është e transferueshme. Është e mundur të transferohen elementet e aftësisë teknologjike vetëm në fazat e blerjes dhe funksionimit. Nëse nuk ushtrohet përpjek-

je e madhe nga bota arabo-islamike për të ndërtuar aftësitë e veta teknologjike, kurrë nuk do të jetë e mundur për atë të arrijë fazat e adaptimit dhe inovacionit, të cilat janë vendimtare për pavarësinë teknologjike.

Qëndrimi dominues në vendet e Botës së Tretë është formulimi dhe zbatimi i planeve të zhvillimit bazuar në transferimin e teknikave nga shoqëritë industriale perëndimore ose Japonia, të cilat mund të krijojnë efekte sociale dhe kulturore dhe një qëndrim “nihilist” që pret të përmbushë qëllimet sociale perëndimore përmes imitimit të organizimit industrial. Kjo dilemë mund të marrë një orientim më pozitiv nëse pyesim: Si mund ta asimilohet teknologjinë si një potencial dhe një tipar të strukturës sonë kulturore? Miratimi i modelit të zhvillimit perëndimor në shoqërinë arabe / muslimane krijoi marrëdhënie të pabalancuara shkëmbimi, që i kthyen anëtarët e saj në konsumatorët e mallrave, teknikave dhe shërbimeve perëndimore.

Ndryshimi nuk ndodhi përmes vetëzhvillimit, vetëdijes dhe pjesëmarrjes së njerëzve. Një nga funksionet kryesore të kulturave është prodhimi dhe riprodhimi i vlerave. Modeli perëndimor privon kulturat e këtij funksioni, gjë që çon në humbjen e dallimit kulturor. Modernizimi përbëhet nga vetërealizimi që shkakton ndryshime kulturore dhe sociale të nevojshme për të përmbushur imperativet shkencore dhe teknologjike. Bota arabe / muslimane ka nevojë për një revolucion kulturor në arsim, ku metodat aktuale shkaktojnë tjetërsim. Në kulturën arabe / muslimane, ëndrra e arritjes së parajsës në tokë dhe mirëqenies materiale nuk ka qenë kurrë e vërtetë, pasi kultura nuk e vendos njerëzimin në qendër të universit dhe as nuk e sheh jetën e kësaj bote si të ndarë nga jeta e përjetshme.

KAPITULLI XI

BESIMET THEMELORE FILOZOFIKE PËR FORMULIMIN E LIGJEVE FIZIKE

Mahjoob Taha

Pikëpamja popullore e fizikës i konsideron ligjet dhe teoritë e saj si një produkt unik në të cilin dy persona nuk mund të ndryshojnë. Kjo pikëpamje mbështetet në premisën që të gjitha mosmarrëveshjet shkencore mund të zgjidhen në laborator dhe se eksperimenti shkencor është arbitri përfundimtar. Megjithatë, kjo vlen vetëm për shkencën natyrore dhe vëzhgimet janë vetëm një pikë fillimi. Teorizimi njerëzor është thelbësor dhe përfaqëson nxitjen e vërtetë të punës shkencore. Shkenca del kur mendja njerëzore i kupton faktet dhe i sheh ato nga çdo kënd. Metodatat empirike kanë evoluar gjatë shekujve dhe kanë përparuar jo vetëm për shkak të zbulimeve të mëdha teknologjike, por edhe për shkak të teorizimit dhe metodave të mendimit shkencor. Ky progres na lejon të vendosim një metodologji që çonte në formulimin e ligjeve të përgjithshme nga vëzhgimet eksperimentale.

Ekzistojnë tri nivele të ndryshme të abstraksionit: niveli i ligjit të konservimit, konkludohet direkt nga vëzhgimi dhe matja; niveli i ligjit të përgjithshëm, një postulat që garanton vlefshmërinë e ligjeve të njohura të ruajtjes; dhe niveli i teorisë gjithëpërfshirëse, i cili jep një formulë të unifikuar matematikore për ndërveprimin themelor që studiohet. Mendimi njerëzor është një faktor kryesor në përgjithësimin e fakteve eksperimentale.

Shkencat natyrore janë të bazuara në një supozim themelor se jetojmë në një univers racional, ku ngjarjet natyrore janë të lidhura me kauzën. Korrelacioni shkakësor mbetet një përbërës thelbësor i metodës shkencore, por modifikimet në postulatet e determinizmit janë përshtatur për t'u pajtuar me rezultatet e eksperimentimit. Pamja e botës natyrore nënkupton adoptimin e një pikëpamje filozofike, megjithëse mbrojtja e një qëndrimi të tillë nga logjika plotësisht bindëse është e pamundur. Ndonjëherë, një teori shkencore hidhet poshtë në baza filozofike, përkundër pajtimit të saj me rezultatet eksperimentale. Në një nivel të ndërveprimeve thelbësore, hulumtimi shkencor ka qenë gjithmonë i lidhur me mjediset filozofike që nuk dalin nga eksperimenti. Kjo lidhshmëri është e rëndësishme, sepse i jep një dimension intelektual dhe kulturor hulumtimit në shkencat natyrore. Kjo gjithashtu mund të kontribuojë në fushën e aplikacioneve teknologjike dhe në fushën e mendimit njerëzor. Formulimi i shumë ligjeve themelore shkencore ka tendenca për përgjithësime gjithëpërfshirëse, duke sugjeruar se disa pikëpamje filozofike rezultojnë nga shkenca empirike. Raste të tilla tejkalojnë kufijtë e eksperimentimit dhe vëzhgimit.

Një studiues që beson në një Krijues të Gjithëdijshtëm, gjithashtu beson se vullneti i lirë i qenieve njerëzore është një realitet dhe se determinizmi ndalet në një farë mase kompleksiteti. Pozita e bazuar në besim e hedh poshtë nocionin e aksidentit, si të papajtueshëm me ligjet e Zotit. Nocioni i aksidentit pasqyron verbërinë e njerëzimit ndaj shkaqeve dhe arsyeve

përtej fenomenit në fjalë. Një besimtar-studiuues mund të shpjegojë pabarazinë mes sjelljes kolektive dhe individuale, ndërsa të tjerët do ta refuzonin këtë linjë mendimi, duke besuar në veçantinë e mentalitetit njerëzor dhe superioritetin e arsyes njerëzore për gjithçka tjetër në univers. Çdo përpjekje e ushtruar në shkencat natyrore është një ndjekje njerëzore që reflekton pozicionet ideologjike, intelektuale dhe filozofike. Kjo duhet të kihet parasysh gjatë leximit të shkrimeve shkencore.

REDAKTORI

ABDELWAHAB M. EL-MESSIRI (1938-2008) ishte profesor emeritus i Letërsisë Angleze dhe Teorisë Kritike në Universitetin Ajn Shams, Kajro, dhe një intelektual dhe aktivist kryesor. Si një shkrimtar pjellor, ai botoi shumë artikuj dhe shkroi gjashtëdhjetë libra mbi tema të ndryshme, duke përfshirë cionizmin, modernizmin, postmodernizmin, shekullarizmin dhe filozofinë materialiste etj. Vepra e tij ndoshta më e famshme është quajtur edhe enciklopedia më e rëndësishme arabe në shekullin e njëzetë: *"Enciklopedia e hebrenjve, judaizmit dhe cionizmit"* (8 vëllime).

Seria e Librave të Shkurtër të INMI është një koleksion i vlefshëm i botimeve kryesore të Institutit të shkruar në formë të kondensuar për t'u dhënë lexuesve një kuptim thelbësor të përmbajtjes kryesore të originalit.

Paradigma kulturore perëndimore, akademia dominuese, është një nga format më të përhapura dhe më të pranuara të **Anësia** në ekzistencë sot. Ndikimi i saj ndihet intensivisht në të gjithë botën muslimane dhe pesha e saj ulet në të gjitha format e studimit. Duke përjashtuar referencën e Hyjnore, a është racionale që hulumtuesit dhe studiuesit muslimanë të përshtaten me kërkesat e tyre dhe që shoqëritë muslimane të “reformohen” për të përmbushur standardet e kësaj paradigme?

El-Messiri ishte kundër pozitivizmit filozofik si një mënyrë për të marrë njohuri duke e parë atë si pjesë të një epistemologjie imperialiste në të cilën Rilindja ka synuar kryesisht importimin e mendimeve dhe teorive perëndimore dhe adoptimin e një paradigme të huaj të përqendruar në materializëm utilitar që përpiqet të imponojë veten në mendimin dhe shoqërinë muslimane. Sipas mendimit të tij, ky nuk mund të shërbejë si një model për zhvillim.

Mbledhja e shkrimeve që e përbëjnë këtë antologji eksploron dhe kritikon vetëm këtë, një adoptim pot-huajse total të studiuesve muslimanë të të dy paradigamave, terminologjive dhe modeleve të hulumtimit të huaj për realitetet socio-ekonomike-fetare të botës muslimane dhe pasojat e paraqitjes në këtë kornizë si mënyra e vetme racionale për të marrë njohuri dhe për të kuptuar gjendjen njerëzore.

Seria e Librave
të Shkurtër INMI